
Anmeldelser

ståelse af "erfaring" som en måde at forholde sig aktivt til sine omgivelser på gør at alle relationer og forhold, man går ind i, må være præget af viljen til medfølelse og indsigt. Det betyder blandt andet anerkendelsen af alle organismers egenverdi og følgelig ret til eksistens og udfoldelse på egne præmisser.

Det er karakteristisk for bogen, at dens forfatter foretager sine analyser og fremsætter sine argumenter i et vederhæftigt, afmålt og letlæst sprog - samtidig med at han rundhåndet angiver skriftstederne. Det er en yderligere kvalitet, at bogen er forsynet med gode oplysende noter og et ret omfattende personregister. Dette virker betryggende, for det er et stort og "farligt" ærinde, Kristiansen er ude i.

Bogen bør læses af alle og gøres til genstand for et grundigt studium. Det afgørende er jo som nævnt ikke, hvorvidt man er enig med forfatteren.

Lars Krause Fisker

**"...heller ikke hen, hvor en
snadrende Bæk over Marken
trasker væk"**

Søren Kierkegaard: *Dagbøger i udvalg 1834-1846*, Danske klassikere, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen 1993. Tekstudgivelse, efterskrift og noter af Jørgen Dehs under medvirken af Niels Jørgen Cappelørn.

*

Siden Georg Lukacs i *Theorie des Romans* brugte følgende tre ord om de foretelser, man fandt i grøftekanten af historiens landevej: diskret, heterogen og kontingent - siden da har disse foretelser udgjort det afgørende problem for den moderne tanke; eller forsøget på at tænke moderne.

Tematisk er emnerne i Kierkegaards dagbøger da også at ligne med et pulterkammer. Mixed up confusion. Der er læst en masse Hegel, og Hegels måde at orientere sig i pulterkammeret på har sat sit dybe spor på tankemåden. Men vejen ud igen, som Hegel trods alt sluttede med, er for alvor spærret og romantikkens forsoninger blevet umulige. Hvis Hegel må kaldes for en filosofisk senromantiker, så er Kierkegaard den filosofiske efterromantiker. Idet betegnelsen efterromantik overføres fra litteraturhistorien på filosofiens historie.

Opgøret med romantikken ser Kierkegaard i dagbøgerne - foregribende *Enten-eller*, 1 - som en historisk reaktualisering af momenter fra antikkens tragikbestemmelse lige midt i hjertekulen af romantikernes tragedie-

Anmeldelser

forståelse. Og han ser det som et argument for en "Anerkjendelse af ALLEGORIENS Nødvendighed for vort nuværende Standpunct", idet han samtidig spørger om "Allegoriens Forhold til det Romantiske?" (s. 87).

Dagbøgerne viser Kierkegaard som Flauberts og Baudelaires samtidige derved, at erfaring som modernitetserfaring er blevet prekær - så prekær at den fristes til at slippe forbindelsen til viden. Ligesom han viser sig som Edgar Allan Poes samtidige med sin kleptomane bejstring for "Mestertyven", der jo skaffede ham en dramatisk konflikt med faren på halsen. D. 15. marts 1835 skriver han, foregribende Sartres Genet-analyse 100 år senere: "netop hos Mestertyven gjør det langt Dybere sig gældende, et vist melancholsk Træk, en Indesluttethed i sig selv, en mørk Anskuelse af Livsforholdene, en indre Utilfredsstillethed." (s. 13-14)

Jo, kriminalitet som tyveri havde skam Kierkegaards interesse og sympati, når den var reflekteret som hos mestertyven; når den havde idé, som han udtrykker det. Det indses, at refleksionen og friheden med udbredelsen af den moderne livsstemning har kilet sig ind mellem handlingsbegrundelsen i vilkårene og så handlingen selv. Der er skaffet plads til idé, det allegoriske blik på vilkårene, og allegoresen indrømmes betydning for, hvordan man ifølge Kierkegaard må forstå evangelierne.

Der er humor i dem, mener Kierkegaard som siden Blixen, fordi de består af den paradoksale sammenbringning af det inkommensurable. I så henseende er der slægtskab

mellem den berømte dråbe på den betydningsfulde persons næse i det øjeblik, han skal til at fremføre sin betydningsfuldhed, og så minen hos soldaterne, da de opdager, at stenen for Jesu grav er kastet til side og liget borte.

Dagbøgerne er urscenen for dette mellemværende mellem æstetikken og det religiøse, som Kierkegaard er den første historiske eksponent for. Men som der er fokuseret alt for lidt på i forskningen. Midterzonen, hvor travle folk, spidsborgere og etikere færdes, er nu engang ikke Kierkegaards personlige kop the, det er ikke dér hans erfaringer har rod.

Ellers er det den teologistuderende unge mand, vi træffer på i optegnelsernes første del. Der er besvær med inspirationen og tvivl på bæredygtigheden af forfatterambitionen, som godt 100 år senere i Villy Sørensens *Tilløb*, og Sørensen spejler da også heri sine egne problemer med inspirationen i Kierkegaards dagbøger. To digterspirer der ikke får det hele lyrisk forærende, fordi det moderne livs prosa trænger sig for stærkt på.

Men hos Kierkegaard afspejles i høj grad eksamenspensum, ny og gammel testamente. Og relevansen heraf for samtiden efterspørges kritisk. Det idéhistoriske bagland er romantikken, og Kierkegaard foretager da også romantiske køreture ud i det sjællandske land, men kun for at udbryde: "Jeg vil rende ud af Verden, ikke i Kloster, - jeg har Kraft i mig endnu, - men ikke for at finde mig selv (det Samme siger enhver anden Vrøvler), for at glemme mig selv; heller ikke hen, hvor en snadrende Bæk over Mar-

Anmeldelser

ken trasker væk. - Jeg veed ikke, om dette Riim er af nogen Digter (i modsat fald er det Kierkegaards mig bekendt eneste lyriske forsøg, hvis vi ser bort fra den reflekterende prosa, man engang imellem kalder tankelyrisk - Hjt), men jeg vilde ønske, at en ubøielig Ironi vilde tinge en eller anden sentimental Digter til at skrive det, dog saaledes, at han selv bestandig læste noget Andet. Eller Echoet - ja Echo, Du Ironiens Stormester ... hævn alt det sentimentale Vaas, der skjuler sig i Skove og Enge, i Kirke og Theater, og som DER engang imellem løsriver sig og overdøver mig Alt. Jeg hører ikke i Skoven Træerne fortælle gamle Frasagn osv., - nei, MIG tilhviske de al den Sludder, de saa længe har været Videner til, MIG bede de i Guds navn at hugge dem over for at fries fra disse Naturens Tilbedere, der vrøvle. - Ja gid alle disse Vrøvlehoveder sad paa een Hals; jeg skulde nok med Caligula vide hvad jeg havde at gøre. Jeg seer allerede Du bliver bange for, at jeg skulde ende paa Skafotten. Nei seer Du vel - DER vilde vel Vrøvlehovedet (jeg mener det, der indbefatter alle de enkelte) have bragt mig, men Du forglemme, at det gjør ingen Skade i Verden. Ja, Echo, - Du, som jeg engang hørte revse en Beundrer af Naturen, da han udbrød: hør hist, eensomme Fløitetoner af en elskende Nattergal - og Du svarede: gal - ja hævn hævn Du - DU er Manden! -

Nej, jeg vil ikke gaae ud af Verden - jeg vil gaae i en Darekiste, og jeg vil see, om ikke Vanvids Dybsind skal afsløre mig Livets Gaade. O Dosmer, at jeg ikke forlængst har gjort det, ikke forlængst har for-

staet, hvad det vil sige, naar Indianerne ære de Afsindige, gaae afveien for dem. Ja i Daarekisten - troer Du ikke, at jeg skal komme derind?

- Lykkelig er det dog, at Sproget har en Deel Udtryk for Vaas og Passiar. Hvis ikke, blev jeg afsindig...". (s. 118).

Når verdens bindemiddel løsner sig, og erfaringen truer med at gå op i sine fuger, har modernitetens erosion sat spor. Dette kan opleves som den hegelske filosofis manglende troværdighed, hvilket nærmest udgør en main stream i det 19. århundredes idéhistorie (Feuerbach, Marx og altså Kierkegaard - m.fl.). Men at det også ligger et guddommeligt grin eller en satanisk latter nær, skal man ind i de kierkegaardske dagbøger for at opdage.

Faktisk ligger der en afgørende teologisk pointe i dette grin ifølge Kierkegaard, og måske er netop grinagtigheden - humoren, ironien og latteren - den fælles forbundsfælle for det specifikt religiøse og det specifikt æstetiske anliggende. Det er blot vanskeligt at få øje på, fordi grinets impuls er aldeles sammenvævet med sit indhold, det moderne levede og erfarede liv. Kun retrogradt og f.eks. netop via en fordybelse i den unge Kierkegaards dagbøger kan aromaen identificeres, dvs. kun allegorisk og med refleksionen som sporhund. Og dog smager det alltsammen "altid af Fugl, sagde Kjærlingen, hun kogte Suppe på en Gren, der havde siddet en Krage paa". (s. 119)

Ligesom det 20. århundredes filosofi siden Wittgenstein har været klar over erfaringsproblemets tematiske slægtskab med sprogproblemet i det moderne, således er Kierke-

Anmeldelser

gaard det forud for sin tid i dagbogsopregnelserne. Hvordan nemlig overhovedet fremstille modernitetserfaringen, når dens adgang til sig selv blokeres af et epokalt pådømt, arbitrært forhold mellem tegnet og det betegnede, sproget og dets genstand? Dén afstand, som spiller ind i ethvert udtryksproblem fra fortællingen til den psykotiske tågetale.

"Thi heri (i sproget - Hjt) har jo Speculationen) et Medium den ikke har givet sig selv; og hvad Bevidsthedens evige Hemmelighed er for Spec: som Eenheden af Natur-bestemmelse og Frihedsbestemmelse, det samme er Sproget dels det oprindelig Givne, dels det frit sig udviklende ... vi møde jo vel ogsaa stundom denne misforstaaende Tilbøjelighed til ikke at ville tage Sproget som det frit tilegnede Givne, men at give sig det selv, hvad enten den nu viser sig i de høieste Regioner, hvor det da gjerne ender med Taushed (Negationen af Sproget), eller i den personlige Isoleren i et Rotwelsk Galimathias. (f.eks. psykosen - Hjt). Saaledes lader maaske og Historien om den babyloniske Sprogforvirring sig forklare ... " (s. 272)

Det sprogforvirrede sprogs måde dog at bruge sproget på er ved at rode op i dén historisk skabte ruinhob af det kontingente, diskrete og heterogene ved hjælp af det allegoriske Blik, Benjamin privilegerer for historiens engel, der jo som bekendt flyver baglæns ind i fremtiden, men med øjnene mod heterogeniteten, kontingensen og tilfældighederne i dét, historiens storm lægger bag sig.

Trods eller netop på grund af et sådan ruin-

landskab, som den enkelte flyvende, historiske engel ser for sig, kan den - "hiin Enkelte" (Kierkegaard) - stykke sin private historie sammen, i hvilken netop detaljerne må spille førsteviolin, hvorved denne historie med logisk nødvendighed bringes i konflikt med andre(s) historier. Derved er kontingen- sen sikret yderligere historisk og civilisatorisk eksistens, eftersom konflikterne mellem forældrenes forskellige historier vil tvinge hver enkelt til at fortælle netop SIN historie, bl.a. ved at montere de fra forældrene overtagne kontingensmomenter, eller 'domme'.

Kierkegaard er ikke konfliktsky. Tværtimod ser han kontrapunkt og kontrast som modernitetens salt, og når han lægger afstand til Hegel, så er det mediationens, ikke modsætningserfaringernes filosof, han tænker på;: "selve Mediationens Idee, den nyere Philosophies Løsen, er netop Modsætningen til det Chr." (s. 316)

Når kontradiktionsprincippet underløbes i Kierkegaards omkalfatring af den hegelske dialektik, i hvilken tanken går "die Extreme hindurch" (Adorno), så er det på den anden side netop fordi modsætningerne i logikken i og med det 19. århundrede, i og med den emfatiske modernitet, er blevet til historiske - og for øvrigt: erfaringsmæssige - modsætninger; modsætninger I og ikke uden for historien. Og modsætningsfylden erfares først og sidst, således at en radikaliseret modernitetserfaring er æstetikens, såvel som religiøsitetens arnested.

Modernitetserfaringernes karakter af kontrasterfaringer, som kun er syntetiske i dét beskedne omfang, at de erfares af hiine en-

Anmeldelser

kelte, leder for Kierkegaard til følgende afgørende rektifikation af den overleverede kristne dogmatik: "Nu har man ofte nok udviklet Arvesyndens Væsen, og dog har man manglet en Hovedcategorie - det er ANGST, dette er egl. Bestemmelse deraf; Angst er nemlig en Atraae efter hvad man frygter, en sympathetisk Antipathie..." (s. 322-23)

De kierkegaardske dagbøger beretter i aforistisk form om erfarings- og livsvilkårene i det moderne, som for Kierkegaard er efterromantikken og fortvivlelsen vilkår, idet fortvivlelse epokalt forstås som den - så at sige - psykisk og somatisk dynamiserede tvivl(en). Sådan fortvivlelse er erfaring, levet i tiden, med tiden som problem: "...Thi Tiden er det Farligste at stride med, den saarer ligesom den parthiske Skytte, idet den flygter, og angriber altid værst bagfra". (s. 363)

Erfaringen i tid, som psykologisk er angst, er ydermere dogmatisk syndsbevidsthed, og for så vidt er såvel angsten som syndsbevidstheden hovedkategorier i en moderne kristendom ifølge Kierkegaard - dét hvorved kristendommen, qua moderne, adskiller sig fra hedenskabet. Synd er da dette, som ikke er meget forskelligt fra, hvad man kunne kalde for kontingensbevidsthed, at mine livsvilkår fra familierelationer til køn i kraft af tidens og tidsbevidsthedens mellemkomst kommer til mig som det historisk givne, jeg er, men også - omend fortvivlet over givetheden - har at være: "I gl. Dage blev man sig selv vigtig ved at være adelig, formuende o.s.v., nu er man bleven mere liberal og mere verdenshistorisk, nu

blive vi os alle vigtige ved at være fødte i det 19. Aarh. - O! Du vinderlige 19^d Aarhundrede. O! misundelsesværdige Lod". (s. 378)

Det er også lyksaligt, at man i dag med den foreliggende udgave af Kierkegaards dagbøger kan råde over disse i en handy, grundigt redigeret udgave uden at være meget formuende. Og skulle formuen alligevel ikke række, kan man jo altid hugge et eksemplar. Når blot det har idé.

Hans Jørgen Thomsen